

Magyar Tudomány

VÁMBÉRY ÁRMIN HALÁLÁNAK
100. ÉVFORDULÓJÁN

vendégszerkesztők: Hazai György és Fodor Pál

Merre tovább, vulkanológia?

Kígyó-adenovírus a paprikáscsirkében?

A jövő tudósai

2013•8

Főszerkesztő:

CSÁNYI VILMOS

Szerkesztőbizottság:

BENCZE GYULA, BOZÓ LÁSZLÓ, CSÁSZÁR ÁKOS, HAMZA GÁBOR,
KOVÁCS FERENC, LUDASSY MÁRIA, SOLYMOSSI FRIGYES,
SPÄT ANDRÁS, SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY, VAMOS TIBOR

A lapot készítették:

ELEK LÁSZLÓ, GAZDAG KÁLMÁNNÉ, HALMOS TAMÁS, HOLLÓ VIRÁG,
MAJOROS KLÁRA, MAKOVECZ BENJAMIN, MATSKÁSI ISTVÁN,
PERECZ LÁSZLÓ, SIPOS JÚLIA, SZABADOS LÁSZLÓ, F. TÓTH TIBOR

Szerkesztőség:

1051 Budapest, Nádor utca 7. • Telefon/fax: 3179-524
matud@helka.iif.hu • www.matud.iif.hu
Kiadja az Akaprint Kft. • 1115 Bp., Bártfai u. 65.
Tel.: 2067-975 • akaprint.nyomda@gmail.com

Előfizethető a FOK-TA Bt. címén (1134 Budapest, Gidófalvy L. u. 21.);
a Posta hírlapüzleteiben, az MP Rt. Hírlapelőfizetési és Elektronikus
Posta Igazgatóságánál (HELP) 1846 Budapest, Pf. 863,
valamint a folyóirat kiadójánál: Akaprint Kft. 1115 Bp., Bártfai u. 65.

Előfizetési díj egy évre: 11 040 Ft
Terjeszti a Magyar Posta és alternatív terjesztők
Kapható az ország igényes könyvesboltjaiban

Nyomdai munkák: Akaprint Kft. 26567
Felelős vezető: Körmenyi Péter
Megjelent: 11,4 (A/5) ív terjedelemben
HU ISSN 0025 0325

TARTALOM

Vámbéry Ármin halálának 100. évfordulóján

Vendégszerkesztők: Hazai György és Fodor Pál

Hazai György – Fodor Pál: Bevezető	898
Dobrovits Mihály: A „Vámbéry-jelenség”	900
Vásáry István: A tudós Vámbéry Ármin	909
Kovács Nándor Erik: Vámbéry Ármin és az Akadémia könyvtára	918
Kubassek János: Az utazó Vámbéry Ármin és a geográfia	926
Sárközy Miklós: Vámbéry Ármin és Perzsia	934
Csikés Ferenc: Nemzeti tudomány és nemzetközi politika Vámbéry Ármin munkásságában	944

Tanulmány

Brendel Mátyás: Miért antropocentrikusan áltudományos az univerzum finomhangoltságának felvetése?	952
Harangi Szabolcs: Merre tovább, vulkanológia? A 21. század kihívásai	959
Harrach Balázs: Kígyó-adenovírus a paprikáscsirkében? Amiről a vírusgenomok árulkodnak	980

Tudós fórum

Az MTA új levelező tagjainak bemutatása	
Czigány Tibor	990
Hangody László	992
Krisztin Tibor	994
Pálné Kovács Ilona	996
Szarka László Csaba	998
Vásáry István	1000

A jövő tudósai

Bevezető (Csermely Péter)	1002
Társadalmi innováció, társadalmi vállalkozás és designgondolkodás (Ilyash György)	1002
A szociális innováció kettős értelméről (Fábri György)	1005

<i>Kitekintés (Gimes Júlia)</i>	1008
---------------------------------------	------

Könyvszemle (Sipos Júlia)

Műtrágyázás – tanulságokkal (Németh Tamás)	1012
Rurális problémák, avagy a vidék az ezredfordulón (Csatári Balint)	1014
Család 2.0 (Sárkány Mihály)	1018
Az identitás forrásai. Hangok, szövegek, gyűjtemények (Buda Attila)	1021

Vámbéry Ármin halálának 100. évfordulóján

BEVEZETŐ

Hazai György

az MTA rendes tagja

Fodor Pál

az MTA doktora,
az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
főigazgatója, a Történettudományi Intézet igazgatója
fodor.pal@btk.mta.hu

A magyar közvélemény által világpolgárnak kikialtott Vámbéry Ármin a kiegyezés és az első világháború közötti időszakban minden kétséget kizárólag az ország egyik legismertebb és legnépszerűbb emberének számított. Személye és mindaz, ami körülötte történt – a napilapoktól kezdve a kor élcslapjái, a *Borsszem Jankóig* – a sajtó állandó témája volt.

Szerteágazó tudományos és közéleti tevékenysége folytán életútjának minősítése mindmáig tág keretekben mozog. Ezek közül a sorsot merészen kihívó keleti utazó titulusa tűnik mindmáig talán a leggyakoribbnak. A keletkutatás művelői természetesen tudományos munkásságának különböző területeit emelik ki. De minősíti őt a Kelet egykori történetével és politikai összefüggéseivel foglalkozó kutatók egyre szélesebb tábora is. Ők – egy modern terminussal élve – az első közel- és közép-keleti szakértőt látják benne.

Az India körül kirajzolódó lehetséges orosz–angol konfliktus („*The Great Game*”) magától értetődővé tette a közbülső területen fekvő, török népek lakta Közép-Ázsia és Af-

ganisztán megismerését. Vámbéry munkásságának arculatát ezért markánsan meghatározta 1861–1864-ben tett, és akkor világszenzációnak számító közép-ázsiai utazása, mely során bejárta az ismeretlen Türkisztán retgett rablói által uralt Híva, Buhara és Szamarkand városait, majd a kénysértől vezérelve Afganisztánon át visszatért Perzsiába. Az Akadémiánk által támogatott kutatóút eredeti célja a magyarság keleti kapcsolatainak kutatása, s a Kőrösi-Csoma Sándor által megkezdett munka folytatása volt. A sors azonban úgy akarta, hogy a fiatal kutató tudományos tevékenységében Közép-Ázsia korábbi múltjának és akkori jelenének feltárása a továbbiakban is, lényegében egész élete folyamán meghatározó szerephez jusson.

Tudományos munkássága hatalmas teret fogott át. Ebben természetesen fontos helyet kapott a magyar–török nyelvi kapcsolatok kutatása, mely a magyar nyelv török vagy finnugor eredetét eldönteni hivatott nagy nyelvészeti vita, az úgynevezett *ugor–török háború* szóban és írásban zajló, több évtizedes

nyílt csatározásain keresztül alapvetően határozta meg a magyarság nyelvi és etnikai kutatásának további alakulását. Ezen túl a közép-ázsiai törökség történelmére és nyelvére vonatkozó források feltárása, hazahozatala, valamint azok megjelentetése is korszakos eredménynek számított. De a törökországi törökséghez kapcsolódó turkológiai–oszmánisztikai munkálkodását, a törökség nemzeti tudatának felébresztését és a keleti nyelvek hazánkban történő oktatásának megalapozását is mind Vámbéry érdemei közé sorolhatjuk.

Emellett nem szabad megfeledkezni közéleti tevékenységéről sem. A közép-ázsiai útjáról hazatérő fiatalember egy csapásra vált az angol úri osztály divatos vendégévé, a világpolitika sorsát befolyásoló uralkodók személyes jóbarátjává. Itt ki kell emelni Viktória királynőt és fiát, VII. Eduárdot, akik az akkori világbirodalomnak számító Anglia trónján sem feledkeztek meg a szánta utazó Angliáért tett szolgálatairól. De megemlíthetnénk perzsa sahokat, valamint oszmán szultánokat is, akik közül minden bizonnyal a II. Abdülhamid szultánhoz fűződő viszonya vált a legismertebbé. A nyugati sajtó erejét idejekorán felismerő szultán Vámbéryt már nemcsak mint a török nyelv és kultúra kutatóját, hanem mint világszerte publikáló újságírórt rajongta körül. A *The Times*, valamint számos más ország vezető napilapjainak címlapján megjelenő vezércikkek szerzője – *distinguished foreigner* alnéven – képes volt a nyugati közvélemény figyelmét felkelteni és ráirányítani a keleten zajló nagy játszma mozzanataira, ezért Vámbéry tollát nemcsak az uralkodók, de a politikusok is félték és tisztelték. Ennek is köszönhető, hogy Vámbéry Ármin gondolataira és helyzetjelentéseire a brit Foreign Office is kíváncsi lett, így 1889–1911 között a diplomáciai babérokra törő, ám a nagypoliti-

kához túlzottan naiv és idealista tudós rendszeres levelezésben állt az angol külügy munkatársaival. A sok helyen – tévesen – ügynöknek, sőt kettős ügynöknek kikialtott Vámbéry ebbéli munkássága talán egyetlen sikertelen próbálkozása lett, hiszen az angol és osztrák–magyar érdekekért kifejtett erőfeszítései, valamint megrögzött oroszellenessége dacára élete alkonyán végig kellett néznie az angol–orosz közeledést, majd a Bosznia körül kialakult Habsburg–török csatározásokat.

Mindezekkel együtt az érettségivel sem rendelkező Vámbéry Ármin életműve bámulatra méltó. Az önmagukban is hatalmas kutatási területeken megjelentetett tudományos műveinek, monográfiáinak és tanulmányainak egész sora máig alapművei a Kelet iránt érdeklődő kutatóknak. Újságcikkei, beszámolóí sora a kor politikáját és társadalmát feltáróknak lehet igazi kincs, míg a magyarsággal kapcsolatos felfedezései minden magyar számára alapvető fontosságúak. Az itt következő tanulmányok feladata az, hogy képet adjanak Vámbéry Ármin tudományos és más irányú tevékenységéről; s ez egyben bepillantás lesz a nemzetközi és magyar turkológia születésének izgalmas korszakába is.

Kulcsszavak: *Vámbéry Ármin, turkológia, nagyhatalmi vetélkedés Közép-Ázsiáért*

IRODALOM

A Vámbéry halálát követő évtizedek során több megemlékezés és életrajz foglalkozott a jeles orientalista munkásságával, amely több bibliográfiai összefoglalás tárgyát is képezte. Ezekről ad részletes tájékoztatást a Hazai György tollából megjelent életrajz új kiadása: *Vámbéry Ármin életútja (A Múlt Magyar Tudósai)*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1976. Újabb kiadás: *Vámbéry inspirációk*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2009, 335–379. Ez a kiadás függelékében bibliográfiai áttekintést ad Vámbéry Ármin publikációiról és a munkásságával foglalkozó irodalomról.